

hvor periferien kanalisere skatter til kapitalens hovedstæder. Imperiet er baseret på en differentieret konstitution af monarki, aristokrati og demokrati, på samme måde som det gamle Romerske Imperium var det og med samme formål, nemlig at undgå den ublandede styreformens degeneration. I Imperiet er USA's nukleare overherredømme monarkiet, G7 landenes økonomiske magt er aristokratiet, mens internettet er det demokratiske princip. Eller snarere det kristne princip, for Hardt og Negri gør meget ud af at sammenligne globaliseringens revolutionære *multitude* med de kristne i det Romerske Imperium. Flere steder tager de afsæt i et religiøst vokabularium for at forklare arbejderklassens krigeriske holdning, og de foreslår således, at den mest passende model for den kommunistiske militant er Frans af Assisi. Bogen er i det hele taget præget af et ejendommeligt tonefald; bogen er fyldt med udråbstegn og med forskellige tegn på absolut selvsikkerhed og er slet og ret deklamatorisk. Samarbejdet mellem den italienske politiske filosof, som sidder fængslet i Rom efter frivilligt at være vendt hjem efter 15 års eksil, og den amerikanske litterat med speciale i Deleuze, har resulteret i et specielt og fantasifuldt værk, der er vittigt, energisk og vidende. Bogen bærer tydelige minder om samarbejdet mellem Deleuze og Guattari i særligt *Mille Plateaux*, og også Oskar Negt og Alexander Kluges *Geschichte und Eigensinn* kan nævnes som eksempler på denne særlige marxistiske historieskrivning, der kan beskrive udviklinger fra

det Romerske Imperium til vores dages immaterielle arbejde, og som trækker på referencer fra et hav af forskellige discipliner. En sådan tilgang åbner op for en helt ny form for måde at bedrive historie på, der udreder immanensplanet fra transcendensplanet og applikere denne distinktion på modsætningen mellem et revolutionært, produktivt subjekt og en reaktiv kommandoorden. Historiens tekst viser os, hvorledes den kommunistiske *multitude* afviser enhver ny *potestas*, afviser at skille kollektiv vilje fra udførelse og afviser enhver struktur, der underkaster den molekulære revolution under en molær orden.

Mikkel Bolt Rasmussen

Wittgenstein start-kit

Jørgen Husted, *Wittgenstein, Centrum, København 2000, 228 sider, 248 kr.* Ludwig Wittgenstein, *Kultur og værdi - spredte bemærkninger, 2. oplag, Modtryk, Århus 1998, 104 sider, 148 kr.* Ludwig Wittgenstein, *Forelæsninger og samtaler, Forlaget Philosophia, Århus 2001, 152 sider, 179 kr.*

Der er ikke nogen grund til at retfærdiggøre, at man vil have noget at vide om Wittgenstein. Hvad enten man kan lide det eller ej, så er han en af det 20. århundredes mest indflydelsesrige og omdiskuterede filosoffer. Det ses bl.a. i den næsten urimelige mængde bøger og artikler der årligt sendes på mar-

kedet. Sjovt nok er det alligevel aldrig helt nok. Der er altid mere at sige. Og der er ellers sagt en del. Den professionelle Wittgenstein-industris succes er på sin vis paradoksal. Noget af det der lå Wittgenstein allermost på sinde var at vise, at filosoffer tiderne igennem har misforstået deres opgave. Pointen var, at filosofien ikke har nogen genstand, som vi kender det fra andre vidensgrene. I en vis forstand drejede det sig om at overflødiggøre filosofien. Måden var at vise at der i enhver situation er det, der er. Og så er dén ikke længere. Filosofien - og med den filosofien - skulle rent ud sagt holde nallerne for sig selv og bare lade alt være, som han fandt det. Paradokset indtræder i og med, at netop dette har været med til at give et utal af filosoffer deres levebrød - ikke mindst fordi Wittgensteins filosofi selv er blevet genstand for filosofien.

Noget af det der kan forklare den enorme Wittgenstein-litteratur er, at det på ingen måde har været indlysende hvordan hans tænkning skulle tolkes. Man præsenteres ofte for en simpelhed i enkelte udsagn eller argumenter, der virker både banale og ligetil, samtidig med at de åbner for næsten uanede dybder. Det i sig selv kan måske lyde som en banal floskel, men for den uprøvede læser er det bare at gå i gang. Men det betyder ikke at det er nemt og man kan have god brug for en guide, hvis man vil længere ind.

Nu har vi så fået en bog af Jørgen Husted, der i første sætning erklærer at have skrevet en indføring i Wittgensteins filosofi. Der bliver ikke

slået noget særligt ud med armene og turen kommer da også til at minde meget om den trygge vandretur, uden for mange eksotiske svinkeærinder, som den robuste og folkelige turistfører anbefaler. Præsentationen går trip-trap-træsko: *Tractatus - Filosofiske undersøgelser - Om vished*. Den holder sig til den slagne vej og er som sådan glimrende, hvis man har brug for en at holde i hånden, når man læser Wittgenstein for første gang. Og det kan faktisk være en god idé for ikke selv at få alt for mange smarte ideer undervejs.

Det kan for eksempel være svært at nærme sig, når man efter at have kæmpet sig igennem *Tractatus'* krævende logiske analyser, billede-teorien og diskussionen af naturvidenskabernes repræsentationsform henimod slutningen endelig når de få paragraffer om etik og æstetik. Så kan man ellers bare pumpe den filosofiske cykel og hjulre derudaf, for dét er jo sager, der er til at forstå. Men så let er det altså ikke - heller ikke selvom det på et tidspunkt kom på mode blandt Wittgenstein-kommentatorer at kalde *Tractatus* et etisk værk. Der er derfor ikke noget at skamme sig over, hvis førstegangslæseren vælger at køre med støttehjul. Husted's bog er fin til dette formål. Samtidig giver den et godt indblik i hvordan man traditionelt har læst Wittgenstein, ikke mindst som en indikator af passager og argumenter (såsom regelfølge- og privatsprogsargumenterne i *Filosofiske undersøgelser*), der har påkaldt sig særlig opmærksomhed blandt de filosofiske butiksbestyrere.

Det sidste kan være udmærket, men resten kan også være problematisk. Man kan f.eks. ærgre sig lidt over, at Wittgensteins matematikfilosofi bliver affærdiget under henvisning til, at det kræver for store forudsætninger at kunne forstå den til at den kan få plads i en indføring. Det er imidlertid ikke et spørgsmål om forudsætninger, men om formidling. Der har i de seneste godt ti år været flere gode og solide studier af Wittgensteins matematikfilosofi, der nu burde muliggøre en popularisering passende for et bredere publikum. Det ville have givet et mere helt portræt af Wittgensteins tænkning, hvis dette element var blevet integreret. Men Husted vil gerne fastholde tanken om to forskellige filosofiske systemer - til trods for Wittgensteins aversion mod sådanne - som de kommer til udtryk i den overleverede inddeling i den tidlige filosofi og senfilosofien. Hvis matematikfilosofien tages alvorligt - og det gjorde Wittgenstein i allerhøjeste grad selv - bliver det samlede billede noget mere komplekst. Der kan selvfølgelig være didaktiske grunde til at fortælle simple historier - men mon ikke den "alment filosofisk interesserede læser" efterhånden kan klare lidt mere end det?

Samtidig med Hustedes bog har vi heldigvis mulighed for at læse lidt andre Wittgenstein-godter på dansk. Forlaget Philosophia har nemlig udgivet en række forelæsninger og samtaler af og med Wittgenstein. Studerendes noter fra forskellige forelæsningsrækker han holdt i Cambridge har efterhånden været på markedet i nogle år, men vi har ikke tidligere haft noget

af materialet på dansk. Man har valgt dem, hvor Wittgenstein talte om emner som etik, æstetik, psykologi og religion - gode emner med en bred appel (som Husted desværre heller ikke mener hører hjemme i en indføring til Wittgensteins tænkning). Man har valgt ikke at oversætte nogle af noterne fra forelæsningerne over matematikkens grundlag. Disse må også forventes at have et noget mere begrænset publikum, så det er sikkert et udmærket redaktionelt valg. Ikke mindst fordi man med udvalget her ikke behøver at være bange for at skræmme læsere væk. Tværtimod. Der er al mulig grund til at sætte sig godt til rette i sofaen og læse løs. Man må selvfølgelig ikke bilde sig ind, at man sidder med en tekst, der er forfattet af Wittgenstein. Der er da heller ikke nogen garanti for, at han ville have brudt sig om, at noterne blev udgivet i denne form. Ikke desto mindre har de en friskhed både i tonen og argumentet, der gør det til en ren fornøjelse at læse. Hvor det ofte kan være vanskeligt at fange præcis hvad det er Wittgenstein hentyder til rundt omkring i sine skrifter, så lærer man her en del om, hvad han tænkte om alt muligt forskelligt og vi får det lige ud af posen - f.eks. om Freud.

Tager man så *Kultur og værdi - spredte bemærkninger* med i købet, så er man godt rustet til at gå i gang med Wittgenstein. Denne lidt specielle bog er nu kommet i andet oplag og det er godt. Den består af en samling håndskrevne notater fra 1914-1951 og har dermed langt fra en karakter som filosofisk værk. Ikke desto mindre byder samlingen på en række helt fænome-

nale betragtninger om alt fra Hitler, Mozart, Darwin, Goethe og Tolstoj over drømme og esperanto til civilisation, smag, børneopdragelse, liv og død - ja, stort set alt. Selvfølgelig vil man få mere ud af læsningen med et godt kendskab til Wittgensteins filosofi. Men det er på den anden side ingenlunde nødvendigt for ikke at få endog meget ud af de spredte bemærkninger.

Når det kommer til stykket er *Kultur og værdi - spredte bemærkninger* sammen med *Forelæsninger og samtaler* nogle rigtig gode appetitvækkere. Så har man forhåbentlig fået både appetitten og modet til at gå i gang med *Tractatus*, *Filosofiske undersøgelser* og *Om vished*, der heldigvis alle findes på dansk. Og - ja - så er der jo alt det andet (og det er en del, som man vil kunne se i Bergen-udgaven af Wittgensteins *Nachlass* - hans efterladte papirer - der nu er kommet som cd-rom på Oxford University Press). Inden man går i gang kan det dog måske være nyttigt at holde sig Wittgensteins egen anbefaling for øje: "Undertiden kan en sætning kun forstås, hvis man læser den i det *rigtige tempo*. Alle mine sætninger skal læses *langsomt*". Men det betyder ikke, at de ikke må nydes.

Peter C. Kjærgaard

Grønspættebog for diskurs-etikere

Anders Bordum, *Diskursetik og den positive selvreference*, Forlaget Samfundslitteratur, København 2001, 378 sider, 335 kr.

Det første, der faldt mig ind, da jeg fik denne sværvægt i hånden, var at søge på titelbladet efter angivelse af, hvornår forsvaret for den filosofiske doktorgrad skulle finde sted. En af de største nulevende filosoffer, Jürgen Habermas, er ophavsmand til begrebet diskursetik, og vi har givetvis mange doktorafhandlinger om ham til gode endnu. Jeg måtte imidlertid lede forgæves. Til gengæld fremgår det, at forfatteren har skrevet en ph.d.-afhandling fra 1998 med titlen *Diskursetikken og det etiske regnskab - principper for ledelse mellem magt og konsensus*, som er forsvaret ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi på Handelshøjskolen i København.

Her blinker advarselslamperne hos mange idéhistorikere og filosoffer, og en klassisk fordom bliver aktiveret: Hvad er det nu for noget med disse handelsskolefolk, der tror, at man bare sådan kan operationalisere kritisk teori; er det ikke bare en ny form for disciplineringsmekanisme, der undgår at legitimere sig selv ved at postulere videnskabelighed; enhver operationalisering prisgiver jo for resten etikken til den instrumentelle fornuft osv. osv. Jeg skal ikke hænge mig i disse fordømmes baggrund og større eller mindre generelle berettigelse. Måske er det bare den slags kvababelser, der popper op i krogene på nogle af de underbemandede, overbelagte og i det hele